

KCSE USHAIRI
MASWALI NA MAJIBU
(2007-2019)

**(MAJIBU KSH. 175 KWA 0707311302 au urejeelee
karatasi za kcse za miaka hiyo)**

MASUALA MAKUU KATIKA USHAIRI

ARUDHI ZA USHAIRI

MUUNDO WA MASHAIRI

BAHARI ZA USHAIRI

UHURU WA KISHAIRI

MTINDO KATIKA MASHAIRI

MAUDHUI KATIKA USHAIRI

(REJELEA DIRA YA USHAIRI KSH. 250 KWA 0707311302)

NA

(MWALIMU ONYANGO)

TOLEO LA KWANZA, 2020

KCSE 2007

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata:

1. Tohara, usimwazie mwanamke.
Tohara, usikarihie mwili wake,
Tohara, usiifikie, ngozi yoke,
Tohara ya mwanamke, katu siwazie!

2. Tohara, hiyo haramu, adha kwake.
Tohara, ni kubwa sumu, si kufu yake,
Tohara, ni za kudumu, dhara zake,
Tohara ya mwanamke, katu siwazie!

3. Tohara, kile kijembe, usikishike,
Tohara, yule kiumbe, si haki yake,
Tohara, usimtimbe, kwayo makeke.
Tohara ya mwanamke, katu siwazie!

4. Tohara, ni tamaduni, usiyashike,
Tohara, ni uzimani, ajumuike,
Tohara, umaaluni, kwa mwanamke.
Tohara ya mwanamke, katu siwazie.

5. Tohara, akijifungua, ataabike.
Tohara, yaweza ua, hufa wanawake,
Tohara, inausumbua, uhai wake,
Tohara ya mwanamke- katu siwazie!

6. Tohara, na siku hizi, haya uyashike.
Tohara, gonjwa umaizi, lije limshike,
Tohara, ageuke uzi, huo mwili wake,
Tohara ya mwanamke. katu siwazie!

7 Tohara, nasisitiza, mwanamke,
Tohara, inaibeza, hadhi yake,
Tohara, hudumaza, fikira yake,
Tohara ya mwanamke, zamu yake ipitile!

maswali

- (a) Eleza dhamira ya msanii katika shairi hii. (alama .1)
- (b) Fafanua madhara manne ya tohara kwa mwanamke. (alama 4)
- (c) Taja na ueleze mbinu mbili za kifasihi zilizotumiika katika shairi. (alama 4)
- (d) Kulingana na mshairi, mwanamke hupashwa tohara kwa nini? (alama 2)
- (e) Andika ubeti wa sita katika lugha nathari. (alama 4)
- (f) Upashaji wa tohara kwa mwanamke ni mojawapo ya maswala ibuka katika jamii . yetu.
Taja maswala ibuka mengine mawili yanayohusu mwanamke.(alama 2)

KCSE 2008

Soma shairi hili fusha ujibu maswali yanayofuata.

WASAKATONGE

1. Wasakatonge na juakali

Wabeba zege ya maroshani,
Ni msukuma mikokoteni,
Pia makuli bandarini,
Ni wachimbaji wa migodini,
Lakini maisha yao chini

2. Juakali na wasakatonge

Wao ni manamba mashambani,
Ni wachapa kazi viwandani,
Mayaya na madobi wa nyumbani,
Ni matopasi wa majaani,

Lakini bado ni masikini.

3. Wasakatonge na juakali

Wao huweka serikalini,
Wanasiasa madarakani,
Dola ikawa mikononi,
Wachaguliwa na ikuluni,
Lakini wachaguaji duni

4. Juakali na wasakatonge

Wao ni wengi ulimwenguni,
Tabaka lisilo ahueni.
Siku zote wako matesoni,
Ziada ya pato hawaoni,
Lakini watakomboka lini?
(Mohammed Seif Khatib)

- (a) "Shairi hili ni la kukatisha tamaa". Fafanua rai hii kwa kutoa mifano minne. (alama 4)
- (b) Taja tamathali ya usemi iliyotawala katika shairi zima na uonyeshe mifano miwili ya jinsi iiivyotumika. (alama 3)
- (c) Eleza umbo la shairi hili. (alama 5)
- (d) Andika ubeti wa tatu katika lugha ya nathari. (alama 4)
- (e) Onyesha mifano miwili ya maadiii yanayojitokeza katika shairi hili. (alama 2)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi.
- (i) Manamba
- (ii) Tabaka lisilo ahueni alama 2

KCSE 2009

KIBARUWA: Abdilatif Abdalla

Kwenye shamba hilo kubwa asilani hakunyi mvuwa!
Ni kwa mitilizi ya jasho langu ndiyo hunyeshzewa
Kwenye shamba hilo kubwa sasa imeshaiva kahawa
Na bunize ni matone ya damu yangu niliyotowa
Ndipo mte ukatipuz!

Buni hiyo itakaangwa buni hiyo itapondwapondwa
Buni hiyo itasangwa na buni hiyo itafyondwafyondwa
Bali itabaki nyeusi kama ngozi Kibaruwa

Waulize ndege kwa nyimbo nyanana watutumbuizao
Iulize na mito kwa furaha maji itiririkao
Uulize na upepo mkali kwa ghadhabu uvumao

Viulize: Ni nani aurukaye na mapema kuzitema mbuga na kuzilalaza?
Viulize: Ni nani akweyaye minazi tangu kuchapo hadi lingiapo giza?
Viulize: Ni nani abebeshwaye mizigo hadi maungo yakageuzwa shaza?
Halafuye hana faida moja apatayo wala malipo yanayotosheleza-
Isipokuwa kusundukwa na kutupiwa matambara na vyakula vilivyooza?
Viulize: Ni nani huyo ni nani?

Viulize: ni nani ayalimaye mashamba na kuyapaliliya?
Na mimea kochokocho ikajaa kwa uzito ikajinamiya?
Hatimaye nani atajirikaye mali yakammiminikiya
Akaota na kitambi kama mja mzito wa miezi tisiya
Na akaongeza magari ya wanawake kutoka na kuingiya?
Viulize: Ni nani huyo ni nani!

Na hao ndege nyimbo nyanana watutumbuizao
Nayo hiyo mito kwa furaha maji itirikao
Na huo upepo mkali wenye ghadhabu uvumao
Vyote hivyo vitatu vitakujibu kwa umoja wao:
"ni kibaruwa manamba ndiye mtendaji!"

- Eleza dhamira ya shairi hili. alama 2
- Kwa kutoa mifano, eleza aina mbili za idhini ya kishairi alizozitumia mashairi. Alama 4
- Kwa kurejelea ubeti wa tatu taja na ueleze tamathali ya usemi na mbinu ya kimuundo iliyotumika. Alama 4
- Huku ukitoa mifano, eleza kwa kifupi mwelekeo wa mashairi kuhusu vibarua. Alama 4
- Andika ubeti wa tano katika lugha ya nathari. alama 4
- Onyesha utata wa maana katika matumizi ya Kibaruwa Manamba. alama 2

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yayofuata:

Kila Mchimba Kisima; Musa Mzenga

1. Tenda utendapo tendo, tenda tendo kwa hekima,
Lindamane mwenendo, sawa na yakio kalmia,
Kalmia yenye upendo, kufurahisha mtima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

2. Utendapo la faraja, tendo ni yako salama,
Ya kukupa kila tija, na ushindi wa daima,
Upate njema daraja, duniani na kiyama,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

3. Utendapo la miuja, tendo ni yako nakama
Ya kukutia harija, hasara kukuandama,
Usione afuwaja, mwanza ajue heshima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe

4. Nakwambia uelewe, pulika ninayosema,
Si ari ya mwengine, kumuonya kwa lazima,
Mtu hufunza mwanawe, Kwanza ajue heshima,
Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

5. Nisipokwambia wewe, kukufunza kila jema,
Kusudi nikuongowe, uepukwe na tujuma,
Matusi ndimi nipawe, ila na kila lawama,
Kila mchimba kisima, bundi hungia mwenyewe

6. Hii si heri ujuwe, matusi kuigandama,
Hadhi usiniuzuwe, hamithilishwa na nyama,

Fikiri moyo utuwe, nikupapo taaluma

Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

7. shika tena utambuwe, wasia huu ni mwema

Matendo usipunguwe, mazuri kutenda hima,

Yatende ubarikiwe, upawe na taadhima

Kila mchimba kisima, budi hungia mwenyewe.

8. Yakupasa uchunguwe, kila jambo kulipima

Upime ufafanuwe, mambo yote kwa alama

La kuwaka ulijuwe, pia lipi la kuzima,

Kila mchimba kisima hungia mwenyewe.

- a) Eleza maudhui ya shairi hili. (alama 4)
- b) Ujumbe unaowasilishwa katika shairi hili una hadhira lengwa tatu. Zitaje na utoe mifano. (alama 6)
- c) Eleza umuhimu wa kipokeo kinachotumiwa katika shairi hili (alama 4)
- d) Andika ubeti wa tano kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi:
 - i) afuwaja
 - ii) taaluma (alama 2)

KCSE 2010

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata.

Dhamiri yangu

Dhamiri imenifunga shingoni.

Nami kama mbuzi nimefungwa

Kwenye mti wa utu. Kamba ni fupi

Na nimekwishachora duara.

Majani niwezayo kufikia yote nimekula.

Ninaona majani mengi mbele yangu

Lakini siwezi kuyafikia: kamba, kamba.

Oh! Nimefungwa kama mbwa.

Nami kwa mbaya bahati, katika

Uhuru kupigania, sahani ya mbingu

Nimeipiga teke na niigusapo kwa mdomo

Mbali zaidi inakwenda na siwezi tena

Kuifikia na hapa nilipofungwa

Nimekwishapachafua na kuhama siwezi.

Kamba isiyoonekana haikatiki.

Nami sasa sitaki ikatike, maana,

Mbuzi wa kamba alipofunguliwa, mashamba

Aliharibu na mbwa aliuma watu.

Ninamshukuru aliyenifunga hapa

**

Lakini lazima nitamke kwa nguvu

"Hapa nilipo sina uhuru!"

(E. Kezilahabi)

- (a) Taja mambo manne ambayo mshairi analalamikia. (alama 4)
- (b) Kwa nini mshairi haoni haja ya yeye kuwa huru? (alama 2)
- (c) Eleza rnaana ya mshororo ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi.

"Kamba isiyoonekana haikatiki."

(alama 2)

(d) Taja na utoe mifano ya aina mbili za tamathali zilizotumika katika shairi hili. (alama 4)

(e) Kwa kutoa mifano miwili, eleza jinsi matumizi ya mishata yanavyojitokeza katika shairi hili. (alama 4)

(f) Andika ubeti wa pili kwa lugha nathari. (alama 4)

KCSE 2011

KUJITEGEMEA

1 Nchi ni ile ambayo, imekita ardhini
Siyo ile iombayo, **ghaibu** na majirani
Taratibu siyo hiyo, wanachi twambizaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

3 Twaishije tujihoji, wanachi humu nchini
Kila tunachohitaji, kupatakwe ugenini
Hiyo ni tete haviji, tongo tupangusaneni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

2 Chumo lote na mitaji, leo lirao maganjani
Bepari na wanyonyaji, wasalie maguguni
Shime utekelezaji, vingine havifanani
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

4 Kuomba wataalamu, ni mwendo hauh'ngani
Tupate wa humu humu, wajuzi wa kila fani
Mbele washike hatamu, kwa mapimo na makini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

5 Tuufuate wongozi, pamwe na nyingi imani
Tushiriki kila kazi, na mambo yalomkini
Mikopo ina kinyezi, si kitu cha tumaini
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

6 Vote hatuyatimizi, alotimiza ni nani
Lakini tuwe maizi, tusizurure mijini
Takamshabihi kozi, kipanga au kunguni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

7 Shujaa itakiwavyo, aonekane vitani
Nasisi vita tunavyo, roho kwa roho ugani
'Kutegeniea' vilivyo, kondo tujiamueni
Daima hukaa chini, maganja ya mpewaji

Boukhet Amana: Malenga wa Mrima

**Mwinyihatibu Mohammed Oxford
University Press, 1977**

(a) Mtunzi wa shairi hili ana dhamira gani?

(alama 2)

(b) Shairi hili ni la aina gani? Tea sababu moja.

(alama 2)

MWALIMU ONYANGO #DIRA SERIES, USHAIRI# KCSE 2007-2019. MASWALI NA MAJIBU. 0707311302

- (c) Eleza mambo **matatu** ambayo mshairi anashauri nchi ifanye ili kujitegemea. (alama 3)
- (d) Taja aina moja ya idhini ya kishairi iliyojitokeza kwa wingi zaidi katika shairi na utoe mifano mitano ya matumizi yake. (alama 7)
- (e) Andika ubeti wa pili kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa katika shairi:
- (i) Ghaibu
- (ii) Tukamshabihi. (alama 2)

KCSE 2012

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Said A. Mohamed

Mbele Ya Safari

1. Ilipoanza safari, ilianza kwa dhiki Tulishikana kwa ari, kwenda safari ya haki Tukawa ni majabari, nyoyo zisitaharuki Tukajizatiti 2. Njaa ikawa thabiti, na kiu kutamalaki Nasi tulitia dhati, tusijali kuhiliki Ingawa mbele mauti, dhila na mingi mikiki Tulijizatiti 3. Huu mwisho wa safari, tukaambiwa ni haki Shangwe kwetu na fahari, utumwa hatuutaki Kuwa mbele ya safari, juhudi iliyobaki Tulijizatiti 4. Ie ilikuwa ndoto, mwisho wake mafataki Nguvu zimechomwa moto, sahala 'mekuwa dhiki Wagombania kipato, utashi haukatiki	Na kutabakari 5. Msafara ukasita, kwenye mlima wa haki Kijasho kinatuita, mlima haupandiki Basi sote kajipeta, kukikwea kima hiki Twataka hazina 6. Tukiwa migongo wazi, tukainama kwa shaki Tukawa' chia ukwezi, kialeni wadiriki Wakapanda bila kazi, kuteremsha miliki Wakaitapia 7. Wakafikia makazi, ya pumbao na ashiki Huko wakajibarizi, kwenye raha lakilaki Wakaisahau ngazi, ya umma ulomiliki Mbele ya safari 8. Na hazina yetu sote, kuishusha hawataki Wamo wanatema mate, kwa umati halaiki Imezima nia yote, kiza hakitakasiki, Mbele ya safari

- (a) Eleza safari inayorejelewa katika shairi hili. (alama 2)
- (b) Onyesha kinaya cha safari inayozungumziwa, (alama 6)
- (c) Taja na ueleze bahari mbili za shairi hili ukizingatia: (alama 4)
- (i) mizani
- (ii) vina.
- (d) Andika ubeti wa saba kwa lugha ya nathari. (alama 4)

(e) Eleza umuhimu wa aina mbiti za uhuru wa kishairi zilizotumiwa katika ubeti wa sita.

(alama 4)

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

1. Wakati tuny wapo chai hapa upenuni Na
kuwatazama watoto wetu Wakicheza bembea
kwa furaha Tujue kamba ya bembea yetu
imeshalika Na bado kidogo tutaporomoka
2. Kulikuwana wakati ulinisukuma juu Nikaenda
zaidi ya nusu duara Kulikuwa na wakati
nilikudaka Ulipokaribia kuanguka Na kulikuwa
na wakati tulibebana kwa zamu Mmoja wima
akisukuma mwingine amekaa
3. Wakati huo, japo tulipaambebe nanyuma
Tulicheka kwa matumaini yaliyotiwa chumvi
Na kisha tukaongozana jikoni kupika chajjo
Ilikuwa adhuhuri yetu
4. Sasa tukisubiri ndoto tusizoweza
kuzitekeleza lena Tumalizie machicha ya
chai yetu ya jioni
Bila ya kutematema na kwa tabasamu
Na baSi ya hapo tujilam-be utamuutamu
Uliobakia kwenye midomo yetu
5. Tukikumbuka siku ilee ya kwanza
lipokutana jioni chini ya mwembe
Tukitafuta tawi zuri gumu La kufunga
bembea yetu Naye mbwa Simba akisubiri
6. Lakini kabla hatujaondoka kimyakimya
Kukamilisha nusu duara iliyobaki
Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi.

(E. Kezilahabi)

- (a) Fafanua maana ya kijuujuu na maana ya kitamathali ya shairi hili. (alama 6)
- (b) Bainisha matumizi ya vipengele vifuatavyo katika shairi: (alama 6)
- (i) Usimulizi;
- (ii) Usambamba;
- (iii) Taswira.
- (c) Tambulisha mzungumazaji (nafsi neni) katika shairi hili. (alama 2)
- (d) Fafanua toni ya shairi hili. (alama 4)
- (e) Eleza maana ya mshororo: "Tuhakikishe vikombe vyetu ni safi. (alama 2)

KCSE 2013

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Siaongi aushi yangu, hii leo, kwa ukungu wa ujana,
Nikaiga rika langu, kwa vileo na mbio za wasichana,
Kiwa ni riziki yangu, mapokeo, kuo na kuona,
Ni wakati utanena.

Nashukuru kwa ugumba, wenye ndimi, wanipagazao nao,
Wapitao wakiimba, eti mimi, ningapenda hali zao,
Haupandiki mgomba, wana nyemi, risadi wa hadhi zao,
Eti ni kwa raha zao.

Ni lipi lenye kukera, kwa Muumbi, marufuku kwenye misa,
Ni mtu kuwa hawara, wa vitimbi, ama alozawa tasa?
Ugumba na ukapera, sio dhambi, wala haujawa kosa,
Waama sina makosa.

Bora tungeni vitabu, magazeti, mutangaze kwa rediyo,

Muwaite watribu, kina Siti, watuzwa ilimu hiyo,
Na zaidi muhutubu, kwa umati, muwambe ambayo siyo,
Kwalo sichafuki moyo.

Hidhuru yote ni bure, sio kitu, kudhiki asodhikika,
Siwi nikaona ghere, lailatu, nyota njema itafika,
Kwa shangwe na njerejere kila mtu, mdomo utafumuka,
Akiri amejibika.

(Mwalaa M. Nyanje)

- (a) Eleza jambo ambalo mzungumzaji (nafsineni) katika shairi hili anasingiziwa. (alama 2)
(b) Fafanua mambo matano ambayo mzungumzaji (nafsineni) anapinga katika shairi hili. (alama 5)
(c) Eleza umuhimu wa viishio vya beti za shairi hili. (alama 2)
(d) Andika ubeti wa tatu kwa lugha ya nathari. (alama 4)
(e) Eleza muundo wa shairi hili. (alama 5)
(f) Bainisha matumizi mawili ya tasfida katika shairi hili. (alama 2)

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

1. Huno wakati mufti, vijana nawausia,
Msije juta laiti, mkamba sikuwambia,
Si hayati si mamati, vijana hino dunia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
2. Japo aula kushufu, na machoni vyavutia,
Dunia wana dhaifu, yaugua nisikia,
Vijana nawasarifu, falau mkisikia,
Ukiona vyang'aria, tahadhari vitakula.
3. Jepusheni na zinaa, mlale penye sheria,
Msije andama baa, makaa kujipalia,
Jepusheni na zinaa, madhara kukadiria,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
4. Ngawa waone wazuri. nadhifu kukuvalia,
Wajimwaie uturi, na mapoda kumichia.
Si mlango nyumba nzuri. ngia ndani shuhudia,
Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

5. Wawapi leo madume, anasa walopapia?
Wamepita ja umeme, leo yao sitoria,

Shime enyi wana shime, bora kumcha Jalia, Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
6. Nambie faida gani, nambie ipi fidia?
Upatayo hatimani, waja wakikufukia,

Ila kufa kama nyani, kasoro yako mkia,

Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
7. Kikiki ikaze kamba, u kijana vumilia,
Ujifanye kama kwamba, u jiwe huna hisia,

Wakwambe watalokwamba, kwa lolote vumilia,

Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
8. Vyatiririka tiriri, vina vyanikubalia,
Alo bora mshairi, pa tamu humalizia,

Nahitimisha shairi, dua ninawapigia,

Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.
9. Ewe Mola mtukuka, si shaka wanisikia,
Wakingie wanarika, na anasa za dunia,

Amina wangu Rabuka, dua yangu naishia,

Uonapo vyang'aria, tahadhari vitakula.

(Mwalaa M. Nyanje)

- (a) Eleza ujumbe wa shairi hili. (alama 4)
- (b) Fafanua kwa kutoa mifano, mbinu nne alizotumia mshairi kutosheleza mahitaji ya kiarudhi katika shairi hili. (alama 8)
- (c) Nafsineni (mzungumzaji) katika shairi hili inasema na pande mbili. Zieleze pande hizo. (alama 2)
- (d) Eleza umuhimu wa maswali ya balagha katika shairi hili. (alama 3)
- (e) Bainisha toni ya shairi hili. (alama 3)

KCSE 2014

Jibu swali la 6 au la 7.

6. Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Amiri A.S. Andanenga: *Sciutiya Kiza*

- 1 Ngakua na mato, ya kuonea
Ngalisana kito, cha kuchezea
Kilicho kizito, cha kuelea
Kikamuenea, akivae.
- 2 Makusudi yangu, ngaliandaa
Ngafmyanga chungu, cha mduwaa
Ngatia vitangu, vinavong'aa
Ili ziwe taa, kwa apikae.
- 3 Mkungu wa tano, wa mduwara
Ulo bora mno, kisha imara
Ulo na maono, kuwa ni dira
Kwenye barabara, itindiae.
- 4 Ngaomba baraka, kwake Rabana
Punje za nafaka, kila aina
Chunguni kuweka, kwa kulingana
Hajaangu suna, yule alae.
- 5 Ngafanya bidii, kwenda mwituni
Sio kutalii kukata kuni
Ya miti mitii, huko jikoni
Isio na kani, ni iwakae.
- 6 Kwa yangu mabega, nikathubutu
Ngabeba maiiga, yalo matatu
Bila hata woga, kwenye misitu
Simba tembo chatu, sinitishie.
- 7 Miti yenye pindi, na jema umbo
Ngajenga ulindi, mwema wimbombo
Fundi aso fundi, penye kiwambo
Moyo wenye tarabo, apekechae.
- 8 Singaajiri, ngachimba mi mi
Kisima kizuri, cha chemchemi
Maji ya fahari, ya uzizimi
Jua ja ukami, siyaishae.
- 9 Tamati nafunga, kwa kuishia
Mato ndo malenga, kanikirmbia
Nahofu kutunga, rnabeti mia
Asije chukia, ayasomae.

- (a) Eleza ujumbe wa shairi hili. (alama 2)
- (b) Kwa kurejelea ubeti wa **pili**, eleza umuhimu wa aina **mbili** za uhum wa Idshairi alioutumia mshairi. (alama 4)
- (c) Andika ubeti wa **saba** kwa lugha ya natbari. (alama 4)
- (d) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
- (e) Fafanua aina **tatu** za urudiaji zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 6)
- (f) Bainisha nafsini katika shairi hili. (alama 2)

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

T.Arege: Watafuta Riziki

1. Watafuta riziki, watokwa jasho vijijini
Wakulima shakiki, wakuza chai na mibuni
Vyakula wahakiki, visipungue vinyuani.
2. Walamta riziki, wahangaikao mijini
Kutwa Idle na hiki, kaina watanga na mipini Japo
hawasikiki, hawakosi kujiamini.
3. Watafuta riziki, wazalendo wa nchi hii
Kamwe hawajidhiki, tamaa za moyo kutii
Bali huafiki, kupingana na ulaghai.
4. Watafuta riziki, pato ambalo la halali
Ndoto haizimiki, ya kesho kuwa njema hali
Wiki baada wiki, la harainu jasho hawali.

- (a) Fafanua sifa **tano** za watu wanaozungumziwa katika shairi hili. (alama 5)
- (b) Bainisha umuhimu wa tamathali **tatu** za usemi zilizotumiwa kalil shairi hili (alama 6)
- (c) Eleza kwa kutoa niifano, mbinu tatu ambazo mshairi ametumia ku tosheleza mahitaji ya kiarudhi. (alama 6)
- (d) Ainisha shairi hili kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo: (alama 3)
 - (i) idadi ya mishororo katika beti
 - (ii) mpangilio wa vina
 - (iii) mpangilio wa maneno

KCSE 2015

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Daima alfajiri na mapema
Hunipitia na jembe na kotama
Katika njia iendayo kondeni
Kama walivyofanya babuze zamani;
Nimuonapo huwa anatabasamu
Kama mtu aliye na kubwa hamu
Kushika mpini na kutokwa jasho
Ili kujikimu kupata malisho

Anapotembea anasikiliza
Videge vya anga vinavyotumbuiza
Utadhani huwa vimemngojea
Kwa usiku kucha kuja kumwimbia;
Pia pepo baridi kumpepea
Rihi ya maua zikimletea
Nao umande kumbusu miguu;
Na miti yote hujipinda migongo
Kumpapasa, kumtoa matongo;
Na yeye kuendelea kwa furaha
Kuliko yeyote ninayomjua
Akichekelea hah ha ha ha ha...

Na mimi kubaki kujiuliza
Kuna siri gani iliyomliwaza?
Au ni kujua au kutojua?
Furaha ya mtu ni furaha gani
Katika dunia inayomhini?
Ukali wa jua wamnyima zao
Soko la dunia lamkaba koo;
Dini za kudhani zamsonga roho
Ayalimia matumbo ya waroho;
Kuna jambo gani linamridhisha?
Kama si kujua ni kutojua
Laity angalijua, laity angalijua!
(T. Arege)

- a. Eleza hali ya mzungumziwa katika shairi hili. alama 4
- b. Huku ukitoa mifano, onyesha aina mbili za uhuru wa kishairi uliotumiwa katika shairi hili. alama 2
- c. Fafanua aina tatu za taswara ukirejelea ubeti wa pili. Alama 3
- d. Eleza umuhimu wa maswali ya balagha katika shairi hili. alama 3
- e. Bainisha vipengele vifuatavyo vya kimtindo katika shairi hili. alama 3
 - i. tashhisi
 - ii. kinaya
 - iii. tashbihi
- f. Eleza toni ya shairi hili. alama 2
- g. Bainisha nafsi neno katika shairi hili. alama 1
- h. Changanua muundo wa shairi hili. alama 3

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

T. Arege: Mwili

Leo kitaka nifike, natamani, ila wauma mwili
Kwa kazi nihusike, samahani, unahiliki mwili
Napenda nihesabike, makundini, ila huwezi mwili

Vitisho pamwe kelele, ninavicha, kwa nafsi na mwili
Ila ugonjwa utimile, umechacha, na kuudhili mwili,
Msikose simile, magalacha, si gurudumu mwili.

Vingekuwepo viraka, kuutia, ngeshuruti mwili
Kifundi kivipachika, kuingia, hata kuridhi mwili
Upya ukaungulika, kuvutia, roho na wake mwili.

Lakini kamwe haiwi, kuvipata, vipande vyake vya mwili
Sihofu kupata mawi, sijajuta, kupigania mwili,
Hata kufutwa sikawi, nitakita, kidete nao mwili.

Kazi tunaithamani, ni hakika, akilini na mwili
Ila kamwe siamini, kusagika, damu, jasho na mwili
Uwelw hususani, kionekana, nguvu hitishi mwili.

- a. Eleza dhamira ya mtunzi wa shairi hili. alama 4
- b. Fafanua mbinu nne za lugha zilizotumiwa katika shairi hili. alama 8
- c. Eleza toni ya shairi hili. alama 2
- d. Ni nani anayezungumziwa na nafsineni katika shairi hili? alama 1
- e. Eleza bahari ya shairi hili kwa kurejelea vipande. Alama 2
- f. Andika ubeti wa mwisho katika lugha ya nathari. alama 3

KCSE 2016

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Kilio cha Lugha

Ni wimbo najiambia, nijiliwaze
Sina wa kusaidia, nasongwa sina nafasi
Kiwa kwetu naumia, kwengine si mahususi
Lugha ya mtu mweusi, Kiswahili chalilia

Wataalamu ni nani, mulipo mwaninyanyasa
Hamna nami imani, wala kupanga siasa,
Mwasema sayansini, siku ningalitosa,
Mwanambia nikotosa, kuiva sijafika.
Ela muelewe sana, Maamuma na Imamu,
Mulipokuwa vijana, kwenu nilikuwa timamu,
Sasa mumesoma sana, mwaniona ni haramu,
Mujue kuwa dawamu, utumwa mwaauridhia.

Mzaliwapo mwalia, 'maa', maneno ya kwanza,
Lugha munayokulia, ya mama zetu ya kwanza,
Wa lugha muwedoria, muweze na kuikuza,
Sio kujipendekeza, uzungu kuigiza.

Majira ya ukoloni, ukombozi kusambaza,
Lugha mulithamini, Kiswahili kufukiza,
Hata kule risavuni, kizungu hanikuwaza,
Sasa mbona mwanibeza, mbali mwanitupilia?

Sayansi sio asili, msamiatiwe sinao,
Sayansi yataka mbali, msamiati ni wa hao
Nitakuwa Kiswahili, kiomba majina yao
Lugha kujikuza kwao, huomba linalofaa.

Enyi viongozi wetu ipangeni nadharia,
Kujenga siasa yetu, tuzidi kuwa huria
Lugha hata 'mbusha watu, tuche kuriaria,
Sifa ni kwa chake mtu, cha mwenzi hutoringia.

Utajiri wangu hasa, nikiwatajia wote,
Msamiati huwa, ni wa Afrika yote,
Na methali za kuasa, nahau na ngeli zote,
Na nisemwapo popote, ujumbe hukamilika.

Afrika ndipo petu, pa wabantu halisi,
Baba na mama ni Bantu, shina la wangu ukwasi,
Warabu na wengi wetu, sio wangu Adinasi
Kwao 'meomba kiasi, ili kujizidisha.

Mfumo mpya hongera, wa elimu humu Kenya,
Lugha takuwa imara, ukabila tutafinya,
Kiswahili ni ibara, kila mtu kiimanya,
Methali imetuonya, mtumwa si mwasilia

Tamati lugha yalia, yabaguliwa bayana,
Kukua imeridhia, msamiati kufana,
Wengine wataijulia, kwa marefu na mapana,
Lugha yenu ya maana, mwaipuuza yalia.

- (a) Shairi hili ni la aina gani? Toa sababu. (alama 2)
(b) Kwa kutoa hoja nne, eleza kwa nini shairi hili likaitwa kilio cha lugha. (alama 4)
(c) Andika ubeti wa tatu kwa lugha ya nathari. (alama 4)
(d) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
(e) Tambua uhuru wa kishairi uliotumiwa kwa kurejelea mifano milatu. (alama 3)
(f) Bainisha nafsineni katika shairi. (alama 2)
(g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kwa mujibu wa shairi. (alama 3)
 i. nasongwa
 ii. kuriaria
 iii. adinasi

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

T. Arege:

Barabara

Barabara bado ni ndefu
Nami tayari nimechoka tiki
Natamani kuketi
Ninyooshe misuli
Nituliza akili.

Lakini

Azma yanisukuma
Mbele ikinihimiza kuendelea
Baada ya miinuko na kuruha
Sasa naona unyoofu wake
Unyoofu ambao unatisha zaidi.

Punde natumbukia katika shimo
Nahitaji siha zaidi ili kupanda tena
Ghafla nakumbuka ilivyosema
lie sauti zamani kidogo
"Kuwa tayari kupanda na kushuka

Ingawa nimechoka
Jambo moja li dhahiri
Lazima nifuate barabara
Ingawa machweo yaingia
Nizame na kuibuka
Nipande na kushuka.

Jambo moja nakukumbukia:
Mungu Je, nimwombe tena?
Hadi lini? Labda amechoshwa na ombaomba zangu
Nashangaa tena!
Kitu kimoja nakiamini

Lazima niendelee kijitahidi kwa kila hatua mpya
Nijikokote kuiandama hii barabara yenye ukungu
Nikinaswa na kujinasua
Yumkini nitafika mwisho wake
Ingawa wangu mwisho haitauwahi kabla.

- (a) Eleza toni ya shairi hili. (alama 2)
(b) Mshairi ana maana gani anaposema "Kuwa tayari kupanda na kushuka"
katika ubeti wa tatu? (alama 2)
(c) Fafanua tamathali tano za usemi zilizotumiwa katika shairi hili
ukizitolea mifano mwafaka. (alama 10)
(d) Eleza ujumbe unaojitokeza katika ubeti wa tano wa shairi hili. (alama 2)
(e) Eleza maana ya: (alama 2)
(ii) barabara yenye ukungu

KCSE 2017

Soma shairi hili kisha ujibu maswali.

Mwanangu, wenye dhambi vishawishi, vikejeli

Mwanangu, katika wasikushawishi, binkuli

Mwalimu, aushi nayo uishi, kama mwali

Mwanangu sikubali!

Mwanangu, sherati sikuperembe, kakubali

Mwanangu, usiwache wakubembe, kwa sali,

Mwanangu, mithili yao ya mapembe, ya fahali

Mwanangu, sikubali!

Mwanangu, wajeuri siwe nao, ni shubili

Mwanangu, usifuate njia zao, pita mbali

Mwanangu, ujeuri sera yao, mazohali,

Mwanangu, sikubali!

Mwanangu, waongo usiwasifu, kulihali
Mwanangu, uongo ubatilifu, si amali
Mwanangu, ndimi zao hazikifu, si manzili
Mwanangu sikubali!

Mwanangu, wafisadi siwe nao, kemikali
Mwanangu, tamaa ndo utu wao, si injili
Mwanangu, wahepe kila uchao, kiakili
Mwanangu sikubali!

Mwanangu, wote walio wabaya, wanadhili
Mwanangu, usije ukawapeya, ikibali
Mwanangu, katika hino duniya, kaa mbali
Mwanangu sikubali!

- a. Fafanua mambo sita ambayo yanaweza kuzorotesha maadili ya anayelengwa na shairi hili. alama 6
- b. Bainisha tamathali mbili za usemi zilizotumiwa katika shairi hili. alama 2
- c. Andika aina mbili za urudiaji zilizotumiwa katika shairi hili. alama 2
- d. Ainisha shairi hili kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo: alama 4
Idadi ya vipande katika mishororo
Mpangilio wa maneno katika mishororo
Idadi ya mizani katika mishororo
Mpangilio wa vina katika kila ubeti
- e. Andika aina mbili za kishairi zilizotumiwa katika shairi hili. alama 2
- f. Andika ubeti wa tano katika lugha ya nathari. alama 4

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Walo nacho hawachi
mshangao kunitia
Moyoni watakutia
pindi waonapo
we u chombo cha
kuvutia raslimani
huko kwenye vina
Hawachi
kukwinamisha
kukupindisha mgongo
ndoana umeshika
kuvulia yao riziki.

Watakwita kwa majina
ya hadhi
ya kukupembeja
ya kukwaminisha
kwamba we na wao mu
wamoja
hali zenu
kama sahani na kawa
wanaokwonyesha wao
nawe
mwachumia jungu moja

yenu matarajio ni mamoja
watakwahidi halua
kila tunu watakwashiria
mradi nyoyo zao zimemaizi
we u ndovu wa mti wa kugonga
makoma kuangusha
Wafaidi wao.

Mabepari wana mambo
ukiwa yao makasia
ya kuliendesha dau lao
majini lielee
miamba kulepusha
Watakusifu
Watakuchajiisha
mbele utunge
machoyo yenye ari
huku wanakufunga nira
Ja fahali
mali kuwazalishia
huku kipato wakupimia
kwa kibaba
usipate kukidhi haja
usipate kujamini
kuwatehemea uzidi.

Hawa ni wa kuajabiwa
Watakupa yao kazi
Mpangilio wa kazi
wakukabidhi wao
na malengo wakupe
La! Hawakupi!
Wanakuhusisha
katika kuyavyaza na
muda wa kuyafikia
nao mwaafikiana
ati kuna makubaliano bayana
ambayo ubatizo wayo ni
kandarasi ya utendakazi.
Ela we nao mnajua
ndo kigezo cha kupimia
wako uwajibikaji
wako mchango chunguni
yako thamani
Na usidhani uan hiari ya
kuamua tapofika
Watakusukuma
kufikia yao shabaha
bila kuwazia
ujira wanokupa.
Watakuhimiza
kutumia chako kipawa

kuikoza nundu yao mafuta

Viumbe hawa!

Mabepari-waajiri.

- a. Eleza mikakati sita inayotumiwa na waajiri kujikuza kiuchumi. Alama 6
- b. Bainisha tamathali tatu za usemi zilizotumika katika shairi hili. alama 3
- c. Huku ukitoa mifano, bainisha aina mbili za uhuru wa kishairi aliotumia mshairi. Alama 2
- d. Andika mifano miwili ya mistari mishata katika shairi hili. alama 2
- e. Bainisha nafsi neni katika shairi hili. alama 1
- f. Fafanua toni ya shairi hili. alama 2
- g. Andika ubeti wa tatu kwa lugha ya nadhari. Alama 4

KCSE 2018

A. Mazrui: Chembe Cha Moyo Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Nimeyaandika maneno haya

Kwa niaba ya:

Mamilioni wasio malazi

wabebao vifurushi vilivyo wazi

wazungukao barabarani bila mavazi

...milki yao ya maisha.

Kwa niaba ya:

Maelfu wanouawa bila haki

wiki baada ya wiki

leo sumu au spaki

leo kamba au bunduki

na kwa wale wanosubiri kunyongwa.

Kwa niaba ya:

Vijana walio mitaani

wale mayatima wa maskini

wazungukao mapipani

kila pembe mjini

kuokota sumu kutia tumboni

kujiua bila kujua

ili kupata kuishi.

Kwa niaba ya:

Wakongwe wasio jiweza
walao chakula kilichooza
wachukua choo wakijipakaza
polepole waki jiangamiza
katika vyumba vyao
baridi na giza
kwa sababu hawana watazama
wala wauguza.

Kwa niaba ya:

Waishi na nyingi hofu
kwa sababu ya madawa tifutifu
yatiwayo vyakulani yakitufanya wafu
Bila ya mtu kuona
kama kwamba sote tu vipofu,

Na kwa niaba yetu sote;

Tuliofungwa vifungoni, duniani
Tuliosukumwa kingoni, maishani
Tuliopokonywa maoni, machoni
Tuliotiliwa sumu, malishoni
Tuliodidimizwa kinyesini
ili 'maendeleo'
yaendeleee kwenda njiani
huku yakitema machicha ya roho zetu.

- a) "Shairi hili linakatisha tamaa." Thibitisha kauli hii kwa kutoa mifano saba kutoka wenye shairi. (alama 7)
- b) Fafanua umuhimu wa ama mbili za urudiaji zilizotumiwa katika shairi hili. (alama 4)
- c) Bainisha vipengele vifuatavyo vya kintindo katika shairi hili. (alama 3)
- (i) tasfida
 - (ii) kinaya
 - (iii) tashihisi

- d) Eleza kwa kutoa mfano, mbinu moja ambayo mshairi ametumia kutosheleza mahitaji ya kiarudhi katika ubeti wa tano. (alama 2)
- e) Andika ubeti wa pill kwa lugha ya nathan. (alama 2)
- f) Bainisha nafsineni katika shairi hili. (alama 2)

KCSE 2019

6 na 7

Soma shairi hili kisha ujibu maswali.

Lilipo lile banda, lile pale,
Kuna mja kakonda, kwa uwele,
Wala siye kupenda, hiyo ndwele
Ndwele ya kutwisha!

Ni ndwele ya kutengwa, penye haki,
Uwele wa kusutwa, pasi haki,
Ugonjwa wa kupuuzwa, na miliki,
Ndwele ya kutwisha!

Mwiliwe kawa sugu, viwandani,
Uso una ukungu, ziso fani,
Ujira wake ndugu, ni mapeni,
Ndwele ya kutwisha!

Ana chawa nyweleni, ona dhiki,
Na kunguni nguoni, ahiliki,
Funza na miguuni, wamesaki,
Ndwele ya kutwisha!

Bado yuasubiri, kisimati,
Dhiki yake kutiri, 'we tamati,
Ndo iwe sururi, ya kidhati
Nyota yake ni nyota ya huzuni.
(K. Wamitila)

- a. Fafanua kwa kutoa hoja sita kutoka kwenye shairi, jinsi nyota ya anayerejelewa ni ya huzuni. Alama 6
- b. Eleza muundo wa shairi hili. alama 4
- c. Bainisha aina zifuatazo za uhuru wa kishairi katika shairi: alama 2
 - (i) Inkisari
 - (ii) Kufinyanga sarufi
- d. Eleza tamathali tatu za usemi zilizotumiwa katika shairi hili. alama 3
- e. Bainisha nafsineni katika shairi hili. alama 1
- f. Eleza sifa mbili za anayelengwa katika shairi hili kwa kurejelea ubeti wa mwisho. Alama 2
- g. Andika ubeti wan ne kwa lugha nathari. alama 2

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

Kama akili si mali, maskini na tajiri,
Wangalimoja sampuli, asiyekuwepo fakari,
Na hangukuwa na mali, mwinyi bila kufikiri,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Ukeshapo kwa fikara, ni kwa wingi wa akili,
Kuwaza kigaragara, una mengi si kalili,
Na kuwa una tambara, metajirika kwa hili,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Alokijenga kitanda, ana wingi wa akili,
Hata asiwe na bunda, hamithili kwa akili,
Hata naye paka wa nunda, pasipo akili hali,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Akili kweli ni mali, kwa kuteua vya mwonzo,
Singetumia akili, ungevila vya angamizo,
Afya ikawa thakili, na kuhiliki mawazo,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Vipi gonjwa kikuganda, wawazia spitali?
Huachi ukawa ng'onda, ukanyauka muwili
Ugangani unakwenda, kutafuta afadhali,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Kama akili si mali, kusingekuwa na jela,
Kuwatenga kuwa mbali, wenye hiana na hila,
Kwa mbavu na ufidhuli, pamwe mbinu tolatola,
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Tajiri na maskini, wote wana akili,
Na kuwa hayafanani, waliyonayo makali
Kabisa hawashibani, liwe lile na hili
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

Kama akili si mali, singekuwa na hazina,
Ya kudadisi mithali, na kupinga yako mana
Gani inadumu mali, kuliko huko kusana?
Kama akili si mali, usingeweza fikiri.

(T. Arege)

- a. Ufanisi wa binadamu hutegemea akili. Fafanua kwa kurejelea hoja sita kutoka kwenye shairi hili. alama 6
- b. Andika mifano ya vipengele vifuatavyo vya kimtindo katika shairi hili: alama 4
- (i) Sitiari
 - (ii) Tanakuzi
 - (iii) Swali la balagha
 - (iv) Kinaya
- c. Eleza mbinu nne ambazo mshairi ametumia kutosheleza mahitaji ya kiarudhi. Alama 4
- d. Andika aina mbili za urudiaji zinazojitokeza katika shairi hili. alama 2
- e. Fafanua muundo wa shairi hili. alama 4

Mwongozo. Ksh.165 Kwa 0707311302-Wajasirishe watahiniwa wako katika ushairi.

